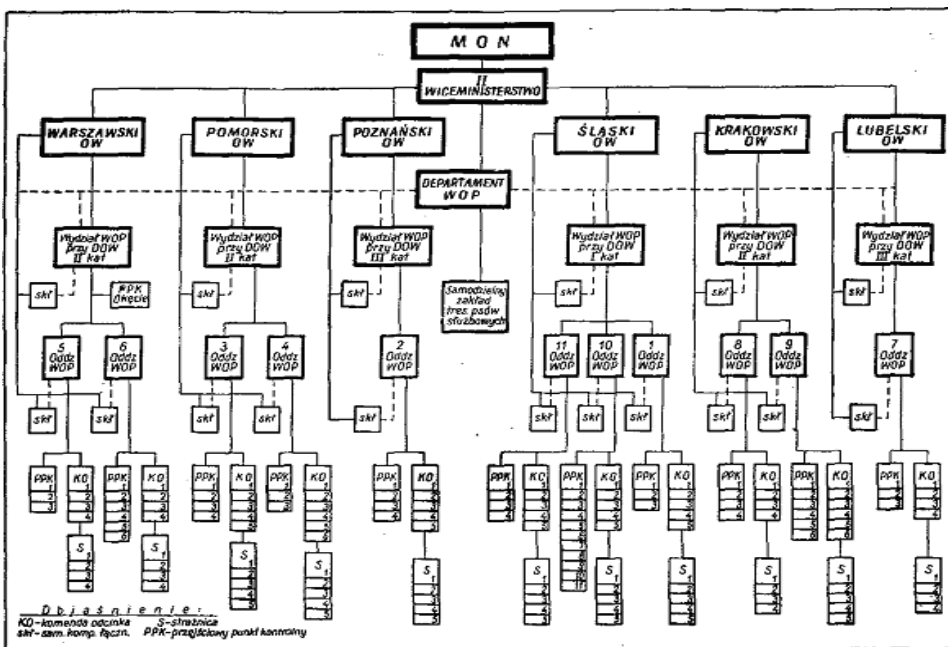

Grzegorz ZAREMBA

Nadbużański Oddział Straży Granicznej – Chełm

PRZYCZYNY REORGANIZACJI WOP W LATACH 1946 – 1948

Opracowana w wielkim pośpiechu i bez wnikliwego rozeznania sytuacji na nowo utworzonych granicach państwa, struktura organizacyjna WOP, w swoich założeniach miała sporo wad, które tkwiły zarówno w aparacie dowodzenia jak i w poszczególnych oddziałach i pododdziałach wpływając ujemnie na cały system zabezpieczenia granic państwa¹. Jesienią 1945 przedstawiała się ona następująco:

Struktura organizacyjna WOP w jesieni 1945 r.

Źródło: J. Ławski, *Ochrona granic Polski Ludowej*, Warszawa 1974, str. 94.

Dlatego już w pierwszym okresie funkcjonowania Wojsk Ochrony Pogranicza wprowadzono korekty pierwotnie przyjętych ustaleń organizacyjno – strukturalnych. Dotyczyły one m. in. terytorialnego rozmiesz-

¹ H. Dominiczak, *Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945 - 1948*, Warszawa 1974, str. 123.

czenia pododdziałów, linii rozgraniczenia odpowiedzialności operacyjnej za powierzone odcinki graniczne a nawet podległości służbowej niektórych stykowych strażnic i przejściowych punktów kontrolnych². Jednak najważniejszą przyczyną, dla której zdecydowano się udoskonalić strukturę organizacyjną WOP była dwutorowość w systemie dowodzenia, powstała wskutek utworzenia pośredniego ogniwa, jakim były wydziały WOP przy DOW³. Analizując strukturę dostrzeżono także uchybienia w przydziałach etatów poszczególnych ogniw dowodzenia i pododdziałów WOP. Przydzielono je bowiem nie uwzględniając specyfiki poszczególnych odcinków granicy, a zwłaszcza stopnia nasilenia przestępczości granicznej⁴. Dlatego wszelkie zmiany związane z reorganizacją WOP zmierzały głównie do ustalenia takiego systemu, który stwarzałby możliwość skutecznego zabezpieczenia granicy mniejszą ilością ludzi⁵.

Roczny okres służby granicznej przyniósł wiele doświadczeń. Zwrócono uwagę na potrzebę rozbudowy łączności oraz konieczność szkolenia żołnierzy a w szczególności specjalistycznego przygotowania kadry WOP. Wszystkie te przyczyny zdecydowały, że dokonano reorganizacji Wojsk Ochrony Pogranicza. We wrześniu 1946 roku zgodnie z wnioskami Departamentu WOP w NDWP opracowano nowy projekt i podjęto decyzję w sprawie gruntowej reorganizacji WOP. Jej podstawy stanowił rozkaz organizacyjny nr 0153/org. z dn. 21.09.1946 roku, polecający II wiceministrowi obrony narodowej oraz Szefowi Departamentu WOP dokonanie w okresie do 1 listopada 1946 roku zmian w strukturze organizacyjnej centralnych i terenowych ogniw dowódczych WOP⁶. Chodziło tu przede wszystkim o zlikwidowanie wydziałów WOP funkcjonujących przy DOW celem zlikwidowania wyżej wspomnianej dwutorowości w kierowaniu WOP-em. Kadre likwidowanych wydziałów polecono wykorzystać do uzupełnienia Departamentu i oddziałów WOP⁷. Departament WOP przeszedł w ten sposób na zwiększony etat o stanie liczbowym 96 wojskowych i 17 pracowników cywilnych. Wzrosła także jego odpowiedzialność i zadania, bowiem z dn. 01.10.1946 wszystkie oddziały WOP podporządkowano pod względem operacyjnym bezpośrednio szefowi Departamentu WOP, na którego spadła także od tej pory całkowita

² J. Ławski, *Ochrona granic Polski Ludowej 1945 - 1948*, Warszawa 1974, str. 181.

³ H. Dominiczak, *Wojska Ochrony Pogranicza...*, op. cit., str. 123.

⁴ H. Dominiczak, *Powstanie i rozwój WOP w latach 1945-1983, W: Studia z dziejów organów resortu spraw wewnętrznych*, Zeszyt 5, 1984, str. 36.

⁵ J. Ławski, op. cit., str. 182.

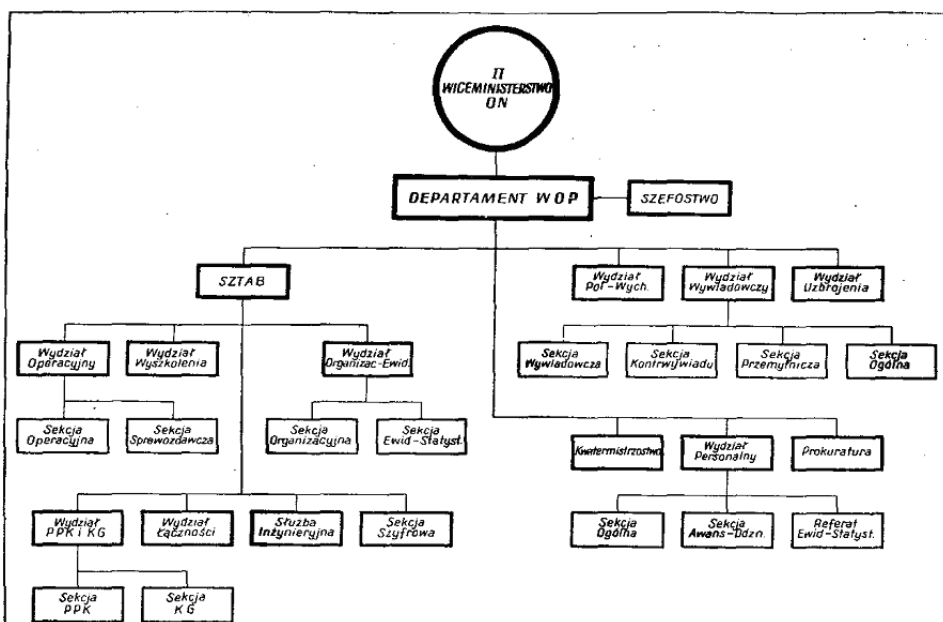
⁶ Ibidem, str. 189.

⁷ H. Dominiczak, *Wojska Ochrony Pogranicza...*, op. cit., str. 124.

odpowiedzialność za całokształt spraw związanych z ochroną granicy państwa⁸. W ten sposób udało się usprawnić system dowodzenia. Do zakresu prac Departamentu WOP miało od tej pory należeć⁹:

- dowodzenie Wojskami Ochrony Pogranicza i ich inspekcjonowanie;
- ochrona granic państwa w czasie pokoju;
- organizacja ruchu granicznego, porządku w pasie granicznym oraz współpraca z organami ochrony celnej;
- kierowanie szkoleniem w jednostkach WOP;
- współpraca z odpowiednimi władzami państwowymi w zakresie spraw związanych z ochroną granicy.

Struktura organizacyjna Departamentu WOP po pierwszej reorganizacji przedstawiała się następująco:

Struktura organizacji Departamentu WOP po I reorganizacji (wrzesień 1946).
 Źródło: J. Ławski, *Ochrona granic Polski Ludowej*, Warszawa 1974, str. 184.

W nowej strukturze organizacyjnej Departamentu WOP rozbudowano poprzednio istniejący wydział zwiadowczy. W jego składzie zor-

⁸ Ibidem, str. 124.

⁹ H. Dominiczak, *Powstanie i rozwój WOP...*, op. cit., str. 38.

ganizowano cztery odrębne sekcje: wywiadowczą, kontrwywiadowczą, przemysłową oraz ogólną. Utworzono nowy wydział polityczno – wychowawczy, który był dowodem zwrócenia większej uwagi na problematykę ideową – politycznej pracy żołnierzy WOP.

Wspomniany przeze mnie rozkaz nr 0153/org. z 21.09.1946 roku wprowadzał również zmiany w dotychczasowej strukturze organizacyjnej łączności. Istniejące dotąd przy oddziałach WOP samodzielne kompanie łączności w liczbie 17 uległy rozformowaniu. Utworzono natomiast przy Departamencie WOP węzeł łączności a także kompanię łączności wchodzące w skład oddziałów WOP. Nastąpiła także niewielka zmiana dyslokacji, niektórych oddziałów WOP. Powołany został bowiem nowy, 4 oddział WOP z miejscem stacjonowania w Gdańsku – Wrzeszczu. Dokonano również zmiany lokalizacji 38 i 39 komendy odcinka, które przejął 8 oddział WOP od oddziału krakowskiego¹⁰.

Na mocy powyższego rozkazu powołano do życia, chcąc realizować ideę, w myśl której zamierzano szkolić żołnierzy WOP, Centrum Wyszkożenia Wojsk Ochrony Pogranicza w Ostródzie, podległe Departamentowi WOP w Warszawie. Powstało ono na bazie rozformowanej Oficerskiej Szkoły Piechoty Nr 3 w Inowrocławiu. Od listopada 1946 roku do kwietnia 1947 trwał okres przygotowawczy do szkolenia, które rozpoczęło 2 maja 1947 roku¹¹. W początkowym okresie działalności szkoły przewidziano w niej 150 miejsc dla oficerów i 300 dla podoficerów. Większość kadry wymagała jednak takiego przeszkolenia, toteż ośrodek rozwijał się i rozrastał z roku na rok. W 1948 roku na bazie Centrum Wyszkożenia Wojsk Ochrony Pogranicza powstało Centrum Wyszkożenia Ochrony Pogranicza, które podlegało Głównemu Inspektoratowi Ochrony Pogranicza w Warszawie. W 1949 roku w miejsce rozformowanego Centrum Wyszkożenia Ochrony Pogranicza powołana została rozkazem MBP Nr 075/Org. z 06.08.1949 r. Oficerska Szkoła Wojsk Ochrony Pogranicza w Kętrzynie, która podlegała Głównemu Inspektoratowi Ochrony Pogranicza w Warszawie. Pierwsza promocja podchorążych na stopień oficerski odbyła się 22 grudnia 1949 r. W szkole obowiązywał 2 letni program nauczania. Od 1953 roku program nauczania przedłużono o rok i szkolenie podchorążych trwało 3 lata. W dniu 27 września 1962 roku odbyła się uroczystość wręczenia szkole sztandaru nadanego przez Radę Państwa¹².

¹⁰ H. Dominiczak, *Powstanie i rozwój WOP...*, op. cit., str. 125.

¹¹ <http://www.cs.sg.gov.pl/>

¹² Ibidem.

Po dokonaniu pierwszej reorganizacji WOP nastąpiły znaczne zmiany w rozłożeniu sił i środków na poszczególnych odcinkach granic. Liczba etatów uległa zmniejszeniu o ponad 5 tysięcy i wynosiła 20338 wojskowych i 166 pracowników cywilnych. Z wyjątkiem 8 oddziału, stacjonującego w południowo – wschodniej Polsce, pozostałe miały niższe stany etatowe niż 2 tysiące osób¹³. Spowodowane było to faktem, że na terenie 8 oddziału WOP występowały liczne sotnie UPA, które niejednokrotnie uniemożliwiały pracę żołnierzom WOP. Równie ważną zmianą było ustalenie nowych nazw oddziałów WOP. Zdecydowano się na dodanie do nazwy jednostki miejsca postoju oddziału. Stan etatowy i nowe nazwy oddziałów WOP po pierwszej reorganizacji przedstawia poniższa tabela¹⁴:

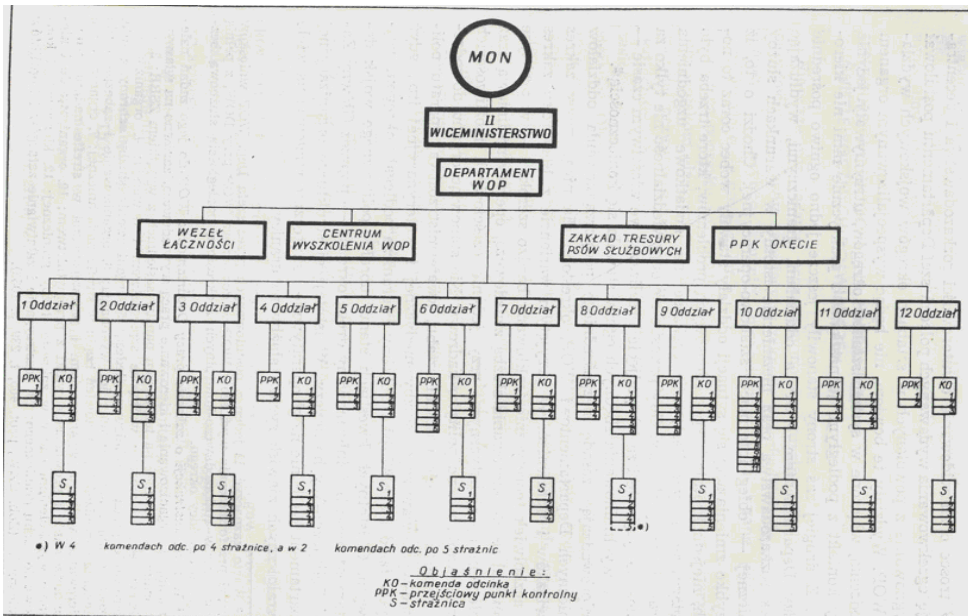
Nr oddziału	Nazwa oddziału	Liczba komend	Liczba strażnic	Stan etatowy	
				Wojskowi	Cywilni
1	Łużycki Oddział WOP	5	25	1900	14
2	Poznański Oddział WOP	5	25	1900	14
3	Szczeciński Oddział WOP	4	20	1597	14
4	Bałtycki Oddział WOP	4	20	1804	13
5	Mazurski Oddział WOP	4	16	1409	14
6	Białostocki Oddział WOP	4	16	1409	14
7	Lubelski Oddział WOP	4	16	1409	14
8	Rzeszowski Oddział WOP	6	26	2015	14
9	Krakowski Oddział WOP	4	20	1597	14
10	Katowicki Oddział WOP	5	25	1900	14
11	Wrocławski Oddział WOP	5	25	1900	14
12	Gdański Oddział WOP	3	15	1548	13
Razem		53	249	20 338	166

Stan etatowy i nowe nazwy oddziałów WOP po pierwszej reorganizacji we wrześniu 1946 roku (tłustym drukiem wyszczególniłem oddziały stacjonujące na wschodniej granicy kraju). Źródło: H. Dominiczak, Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945 – 1948, Warszawa 1971, str. 127.

¹³ H. Dominiczak, *Wojska Ochrony Pogranicza...*, op. cit., str. 126.

¹⁴ Ibidem, str. 127.

Postanowiono również na mocy rozkazu z września 1946 roku dokonać reorganizacji wszystkich istniejących dotąd PPK. Skorygowano ich dyslokację dostosowując ją bardziej do potrzeb i wymagań ruchu granicznego. Utworzono 3 kategorie PPK (A, B, C) drogowych i kolejowych, utrzymano nadal PPK na Okęciu oraz utworzono dodatkowo PPK morskie w Gdyni, Gdańsku i Szczecinie. Po reorganizacji istniało nadal 51 PPK¹⁵. Struktura organizacyjna WOP po pierwszej reorganizacji we wrześniu 1946 roku przedstawiała się zatem następująco:

Struktura organizacyjna WOP po I reorganizacji (wrzesień 1946 r.)

Źródło: J. Ławski, *Ochrona granic Polski Ludowej*, Warszawa 1974, str. 184.

W początkach roku 1947 dokonano kolejnych zmian organizacyjno – strukturalnych. Nastąpiła ona na mocy rozkazu NDWP nr 077 z 13.02.1947 roku¹⁶. Jan Ławski pisze, że rozkaz ten wydany został 3 marca 1947 roku i dotyczył nowego przemieszczenia sił zgodnie z potrzebami służby granicznej¹⁷. Powoływał do życia nową jednostkę graniczną, jaką była Krośnieńska Brygada WOP, która podlegała bezpośrednio pod Departament WOP. Miała ona składać się z 2 PPK oraz

¹⁵ H. Dominiczak, *Powstanie i rozwój WOP...*, op. cit., str. 140.

¹⁶ H. Dominiczak, *Wojska Ochrony Pogranicza...*, op. cit., str. 128.

¹⁷ J. Ławski, op. cit., str. 198.

13 strażnic liniowych. Dziesięć z nich wchodziło do tego czasu w skład 38 i 39 komendy odcinka 9 Krakowskiego oddziału WOP, 2 zaś w skład 8 Przemyskiego Oddziału WOP¹⁸. Na granicy południowej uruchomiono 16 etatowych PPK małego ruchu granicznego (PPK MRG). Związane to było z problemami wynikającymi z posiadania ziemi uprawnej przez Polaków i Czechosłowaków po obu stronach granicy. Reorganizacją objęto także inne PPK. Nowością także było wprowadzenie czwartej kategorii (D) PPK o stanie osobowym 13 wojskowych i 1 pracownik cywilny¹⁹. Po reorganizacji czynnych było w sumie 50 PPK, w tym 1 lotniczy, 2 rzeczne i 3 morskie o łącznym stanie etatowym 1400 osób.

Istotną rolę w całokształcie wysiłków organizacyjnych 1947 roku na rzecz dalszego usprawnienia służby granicznej odegrało wprowadzenie w WOP–ie klasyfikacji strażnic granicznych²⁰. Rozkaz 077/org. różnicował je po raz pierwszy na:

- *strażnice I kategorii* – 55 wojskowych,
- *strażnice II kategorii* – 43 wojskowych,
- *strażnice III kategorii* – 31 wojskowych,
- *strażnice IV kategorii* – 25 wojskowych.

Odpowiednio do kategorii zostały one zaopatrzone w niezbędne środki transportu²¹.

Kolejną zmianę jaką wносił rozkaz 077/org. była zmiana dotycząca obowiązującego nazewnictwa. W ten sposób istniejący w Departamencie WOP wydział przejściowych punktów kontrolnych i konfliktów granicznych (WPPK i KG) otrzymał nową nazwę: wydział ruchu granicznego i konfliktów granicznych (RG i KG). Przejściowe punkty kontrolne przyjęły nazwę granicznych placówek kontrolnych (GPK)²². W wyniku procesów reorganizacyjnych, podczas których dokonano szeregu przemian terytorialnych oraz rozformowano kilka GPK m. in. w 6, 7 i 9 oddziale WOP w końcu 1948 roku na granicach państwa funkcjonowało łącznie 60 GPK. Na uwagę także zasługuje fakt, że w I-szej połowie 1947

¹⁸ Ibidem, str. 199.

¹⁹ H. Dominiczak, *Powstanie i rozwój WOP...*, op. cit., str. 42.

²⁰ J. Ławski, op. cit., str. 199.

²¹ Ibidem, str. 200.

²² Ibidem, str. 200.

roku dokonano rozformowania grup manewrowych a w ich miejsce powołano 6–cio miesięczne etatowe szkoły podoficerskie²³.

Reorganizacja WOP z 1947 roku zmieniła strukturę Departamentu WOP. Zwiększył się stan etatowy i wynosił w 1947 r. 128 wojskowych i 19 cywili a w 1948 roku wzrósł do 155 wojskowych i 21 pracowników cywilnych²⁴. Dokonując reorganizacji WOP zwrócono także uwagę na, jak sądzono, zbyt dużą liczbę etatów w oddziałach. Zdecydowano się zmniejszyć go o prawie 4 tys. żołnierzy co było krokiem radykalnym i musiało wpłynąć na jakość pracy w oddziałach²⁵. Stan etatowy oddziałów i liczba strażnic oraz komend odcinków po reorganizacji:

Nr oddziału	Nazwa oddziału	Liczba komend	Liczba strażnic	Stan etatowy	
				Wojskowych	Cywilnych
1	Łużycki Oddział WOP	5	25	1900	13
2	Poznański Oddział WOP	5	25	1900	12
3	Szczeciński Oddział WOP	4	20	1597	13
4	Bałtycki Oddział WOP	4	20	1804	13
5	Mazurski Oddział WOP	4	16	1409	9
6	Białostocki Oddział WOP	4	16	1409	9
7	Lubelski Oddział WOP	4	16	1409	9
8	Rzeszowski Oddział WOP	6	26	2015	9
9	Krakowski Oddział WOP	4	20	1597	13
10	Katowicki Oddział WOP	5	25	1900	13
11	Wrocławski Oddział WOP	5	25	1900	13
12	Gdański Oddział WOP	3	15	1548	13
13	Samodzielna Krośnieńska Komenda WOP	–	12	762	11

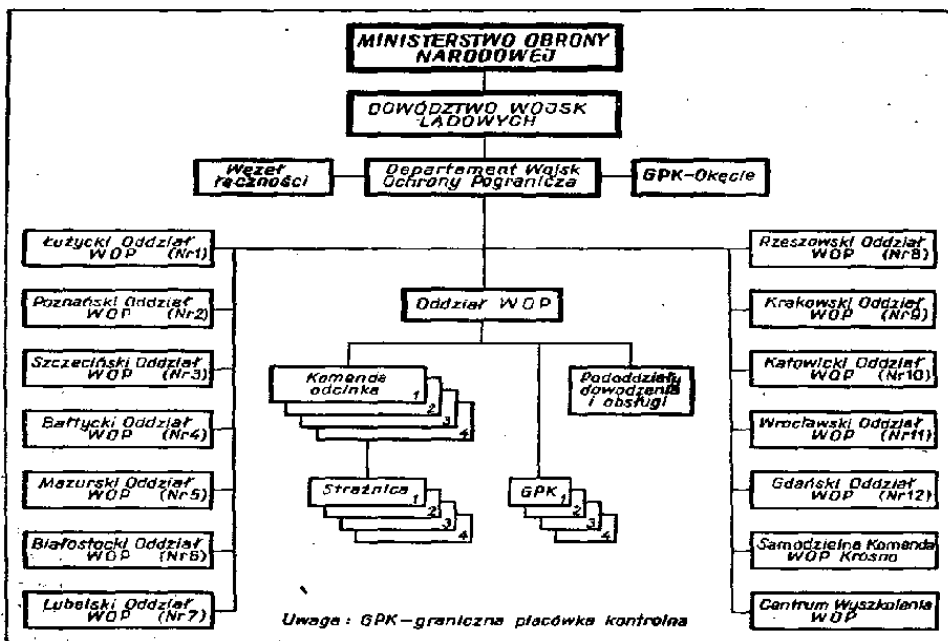
*Stan etatowy oddziałów oraz liczba strażnic i komend odcinków WOP po reorganizacji w lutym 1947 roku (tłustym drukiem wyszczególniłem oddziały stacjonujące na wschodniej granicy). Źródło: H. Dominiczak, *Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945–1948*, Warszawa 1971, str. 130.*

²³ Ibidem, str. 202.

²⁴ Ibidem, str. 203.

²⁵ Ibidem.

W wyniku przeprowadzonych w 1947 roku zmian w Wojskach Ochrony Pogranicza ich struktura organizacyjna pod koniec tego roku przedstawiała się następująco²⁶:

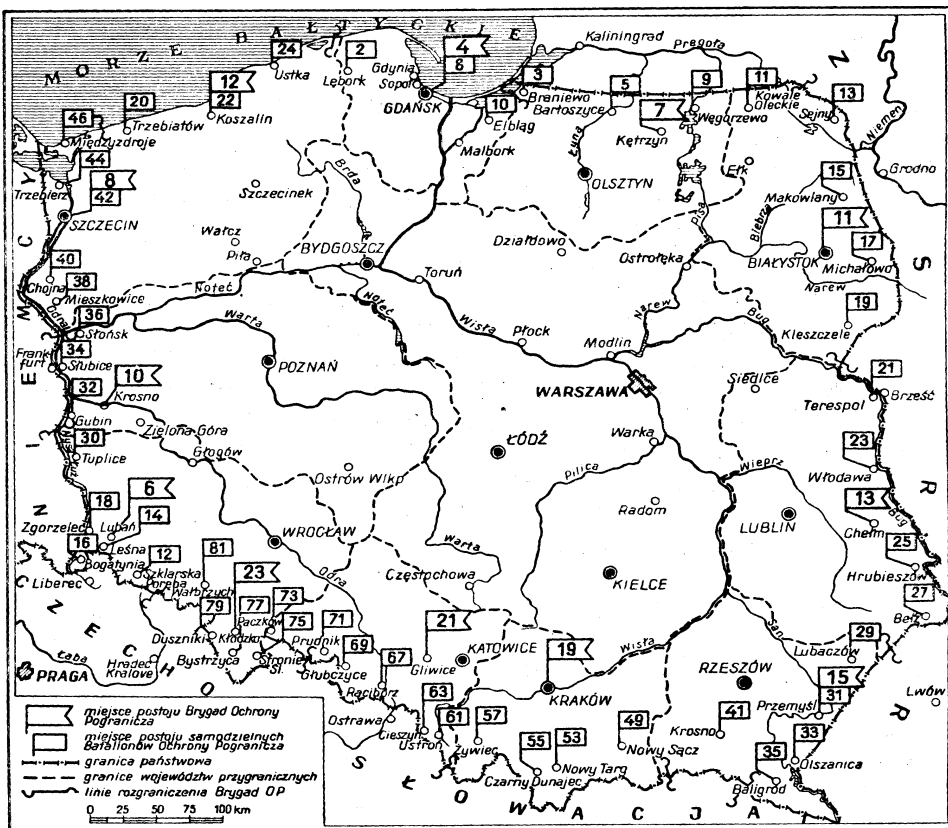
Struktura organizacyjna WOP w końcu 1947 roku. Źródło: J. Ławski, *Ochrona granic Polski Ludowej*, Warszawa 1974, str. 201.

Przeprowadzone w latach 1946 – 1948 zmiany w strukturze WOP dostosowały tę formację do wymagań służby granicznej. Ich zadania określała instrukcja, która do 1956 roku spełniała rolę aktu normatywnego, gdyż nie przyjęto ustawy sejmowej ani dekretu regulującego prawne podstawy funkcjonowania WOP²⁷. Rok 1948 brzemienno był w wydarzenia, które wpłynęły na ostateczne ukształtowanie się bloku państw komunistycznych, oraz ujednoczenie wedle ustroju radzieckiego ustrojów w każdym z jego członków. Zmiany dojrzały już od pewnego czasu – konflikt między ZSSR a „Zachodem” pogłębiał się coraz wyraźniej od zimy 1947 roku. Jednym z powodów takiego stanu rzeczy było umocnienie się władztwa partii

²⁶ Ibidem, str. 201.

²⁷ G. Goryński, *Rola, miejsce i zadania WOP w strukturze MBP (1949-1954) i MSW (1955-1965) cz. I*, W: *Problemy ochrony granic*, Biuletyn nr 11, Kętrzyn 2000, str. 83.

komunistycznych w Europie Środkowo – Wschodniej²⁸. Lata 1945 – 1948 były okresem, kiedy doskonalono strukturę organizacyjną WOP i dostosowywano ją do potrzeb służby granicznej. Udało się rozpoznać najbardziej zagrożone odcinki granicy kierując w te rejony odpowiednią liczbę sił i środków. Przestrzegano pewnej reguły, charakterystycznej dla całego okresu funkcjonowania WOP. Polegała ona na skupieniu większej uwagi na ochronie granicy morskiej i zachodniej z powodu bliskości świata kapitalistycznego. Te granice były zawsze lepiej obsadzone etatowo i strzeżone²⁹. Dyslokację brygad oraz samodzielnego batalionu OP w połowie 1948 roku przedstawia poniższa mapa.

Dyslokacja brygad i samodzielnych batalionów Ochrony Pogranicza w poł. 1948 r. Źródło: J. Ławski, *Ochrona granic Polski Ludowej*, Warszawa 1974, str. 215.

²⁸ Biuletyny informacyjne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego 1948, W: Źródła do historii Polski XX wieku – ze zbiorów Centralnego Archiwum MSW pod red. B. Gronek, I. Marczek, M. Olkuśnik, T. 2, Warszawa 1995, str. 5.

²⁹ H. Dominiczak, *Granice państwa i ich ochrona...*, op. cit., str. 343.

W 1947 roku rozpoczęto prace nad uszczelnianiem granicy państwowej. Realizując zasadę izolacji zewnętrznej podjęto pierwsze prace nad oczyszczeniem z drzew i krzewów nadgranicznego pasa kontrolnego. Utworzono wzdłuż granicy, na wzór radziecki, zaorane i zabronowane pasy kontrolne dla wykrywania śladów przekroczeń granicznych. Następnie rozpoczęto wznoszenie niezbędnych budowli i urządzeń. Pojawiły się na granicy wieże obserwacyjne, zapory z drutu kolczastego oraz różnego rodzaju ogrodzenia³⁰. Rozbudowano łączność przewodową między strażnicami, która jednak była dość ułomna w swoim działaniu. Dopiero w latach 1951 – 1952 udało się zapewnić stałą łączność wszystkim pododdziałom granicznym. Z czasem ochrona samej linii nie wystarczała, konieczny stał się podział pogranicza na:

- *pas drogi granicznej* (15 – 100 metrów szerokości),
- *strefę nadgraniczną* (2 – 6 kilometrów),
- *pas graniczny* (30 kilometrów).

Podział ten opierał się o przedwojenne rozporządzenie prezydenta RP z 13 grudnia 1927 roku o granicach państwa³¹. Dla jeszcze bardziej skutecznej ochrony granicy, w lipcu 1947 skierowano do służby pierwszą partię przeszkolonych psów służbowych w Ośrodku Szkoleniowym w Ostródzie. W lipcu 1948 roku w Wojskach Ochrony Pogranicza służyło 66 psów³².

Zaremba Grzegorz; Przyczyny reorganizacji WOP w latach 1946 – 1948, Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia nr 3/08, Koszalin 2008, s. 94 - 104.

³⁰ W. Grobelski, *Historia polskich formacji granicznych*, Koszalin 2007, str. 101.

³¹ H. Dominiczak, *Granice państw i ich ochrona...*, op. cit., Warszawa 1997, str. 354.

³² *Ibidem*, str. 352.